

MARCIN MIKOŁAJCZYK
Uniwersytet Kaliski
im. Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego
ORCID 0000-0003-0397-7311

ZESZYTY
KALISKIEGO TOWARZYSTWA
PRZYJACIÓŁ NAUK NR 23
STUDIA HISTORYCZNE
KALISZ 2023
ISSN 1426-6547

DOI: 10.4467/26578646ZKNT.23.010.18892

KOŚCIÓŁ PARAFIALNY W KOKANINIE W ŚWIETLE SPISÓW I WIZYTACJI Z PRZEŁOMU XVIII I XIX STULECIA

Miejscowość Kokanin, położona nieopodal Kalisza przy trasie Kalisz-Konin, po raz pierwszy została wymieniona w źródłach pisanych w 1213 r., kiedy to znajdowała się wśród dóbr nadanych klasztorowi ołobockiemu. Następnie stanowiła własność książęcą. Po raz kolejny Kokanin wzmiankowany jest w 1268 r., kiedy to został zamieniony przez księcia kaliskiego Bolesława Pobożnego na Chotymin, należący do Piotra Cieszcęca. W tym samym roku wspomniany książę, swoim przywilejem wydanym 14 kwietnia w Kaliszu, sprzedał mieszczanom kaliskim na pastwisko 10 włók ziemi, zwanej „Mecwade”, w dokumencie oznaczył jego granice na przestrzeni między drogą toruńską a kokanińską. W 1283 r. Kokanin wymieniony został wśród wsi, które Przemysław II poddał jurysdykcji sądu kaliskiego. Do 1347 r. miejscowość należała do Ubaszka. Po sporze arcybiskupów gnieźnieńskich z Pietraszem ze Strzegocina w 1346 r. oraz Marcinem z Żelazkowa w 1348 r., Kokanin wszedł w skład klucza opatóweckiego, dóbr stołowych arcybiskupów gnieźnieńskich.

W roku 1579 majątkiem kokanińskim z ramienia jego właściciela arcybiskupa gnieźnieńskiego Jakuba Uchańskiego, zarządzał Mikołaj Miłaczewski, podstarości opatowski. We wsi gospodarzyło wtedy, na trzech łanach, sześciu zagrodników i dwóch komorników. W 1586 r. miejscowość została oddana przez prymasa Stanisława Karnkowskiego na uposażenie kaliskiego kolegium jezuickiego i należała do niego do momentu kasaty zakonu w 1773 r. Rok później włości kokanińskie, z częścią Pawłówka nabył starosta gnieźnieński Franciszek Salezy Miaskowski, który odsprzedał je chorążemu kaliskiemu Stanisławowi Kwiatkowskiemu, od którego, w 1790 r. odkupił je Józef Przeuski, generał-adiutant Jego Królewskiej Mości, miecznik kaliski. Rok później po śmierci Józefa, miejscowość stała się własnością jego syna Franciszka, a następnie jego spadkobierców. W 1789 r. miejscowość liczyła 34 dymy i 260 mieszkańców¹.

---

¹ Adam Chodyński, „Kokanin”, *Kaliszanin* 59 (1891): 3; Anna Jabłońska-Ważny,

Nie posiadamy jak dotąd informacji, kto i kiedy ufundował pierwszy kościół parafialny w Kokaninie. Parafię erygowano najprawdopodobniej w 2. połowie XIV w. Od początku w jej skład wchodził Kokanin i Pawłówek. W tym czasie zbudowany został pierwszy, drewniany kościół. Niewykluczone, że pierwszym fundatorem świątyni był któryś z arcybiskupów gnieźnieńskich, do których należała wieś². Jak pisze Adam Chodyński:

Stare a współczesne dokumenty czynią o nim wzmiankę już w roku 1390. Akta kapituły gnieźnieńskiej świadczą, że w r. 1449 Jan pleban kokaniński otrzymał prezentę na probostwo w Droszewie, wydaną mu przez Annę wdowę Droszewską i syna jej Mikołaja, dziedziców jednej połowy tejże wsi Droszewa, której druga połowa stanowiła własność jakiegoś Filipa. Ten ostatni, ze swej strony dał znów wtedy prezentę na wzmiankowane probostwo, księdzu Janowi z Tomic. Pleban kokaniński Jan, obawiając się sporów i nieprzyjemności ze wspomnianym konkurentem do probostwa droszewskiego, zrzekł się dobrowolnie swej prezenty na jego korzyść³.

Pierwsza, bardziej precyzyjna wiadomość o świątyni informuje, że nowy, drewniany kościół, wybudowany przez kaliskich jezuitów został konsekrowany w 1607 r. Otrzymał on wezwanie św. Magdaleny, po pewnym czasie dodano drugie wezwanie – św. Ignacego Loyoli. Od 1605 r. proboszczem był ksiądz Jan Skudlius⁴, od 1695 r. Szymon Wesołowski. W 1719 r. świątynia potrzebowała już naprawy. Wyposażona była w trzy ołtarze, wielki nosił wezwanie św. Marii Magdaleny, boczne – Matki Boskiej i św. Michała Archanioła. Co najmniej od 1729 r. wezwanie św. Michała Archanioła zamieniono na św. Rozalię⁵. W 1753 r. jezuiti wybudowali, nową drewnianą świątynię, pozostawiając jej wezwanie. Akta wizytacji z tamtego czasu podkreślają dobry wygląd kościoła i należyte zaopatrzenie w paramenty liturgiczne. Proboszczem był wówczas ks. Mikołaj Kantorski, parafia liczyła 240 spowiadających się osób i należała do dekanatu stawiszyńskiego⁶. Po kasacie zakonu jezuitów patronami świątyni byli kolejni właściciele Kokanina. W 1801 r. kolatorką była Teodora Przeuska. Parafia nie

---

Sławomir Przygodzki, Anna Roth, Jerzy Aleksander Splitt, *Z dziejów Gminy Żelazków* (Kalisz: Muzeum Okręgowe Ziemi Kaliskiej, Urząd Gminy Żelazków, 1998), 36; Stanisław Małyszko, *Majutki wielkopolskie*, t. 4, *Powiat kaliski* (Szreniawa: Muzeum Narodowe Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego w Szreniawie, 2000), 87.

² Michał Kieling, Sławomir Kęszka, Jerzy Aleksander Splitt, *Diecezja kaliska. Parafie – kościoły – kaplice. Przeszłość i teraźniejszość. Opracowanie historyczno-źródłowe* (Kalisz: Kuria Diecezji Kaliskiej, 2016), 260.

³ Adam Chodyński, „Kokanin”, *Kaliszanin* 59 (1891): 3.

⁴ Witold Kujawski, *Parafie Diecezji włocławskiej. Okres kujawsko-kaliski 1818-1925* (Włocławek: Teologiczne Towarzystwo Naukowe Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku, 2018), 150.

⁵ Tamże, 151.

⁶ Tamże.

miała wówczas własnego proboszcza, i istniała obawa, że zostanie ona włączona do nieodległej parafii w Borkowie.

Prezentowane archiwalia pochodzą z Archiwum Diecezjalnego we Włocławku, z serii Archiwum parafialne⁷ i stanowią spis sprzętów kościelnych, wykonany 8 kwietnia 1790 r., po śmierci dotychczasowego proboszcza ks. Mikołaja Kantorskiego oraz fragment opisu parafii nieposiadających duchownych w dekanacie stawiszyńskim w 1801 r. Opublikowane mają posłużyć dalszym badaniom nad dziejami kościoła parafialnego w Kokaninie.

***

Edycja tekstów została przygotowana na podstawie instrukcji wydawniczej Kazimierza Lepszego⁸, zalecającej modernizację pisowni źródła. Dokonane zmiany dotyczyły użycia wielkich i małych liter zgodnie z obowiązującymi aktualnie zasadami. Poprawiono także interpunkcję, głównie przez dodanie przecinków i kropek kończących zdanie. Samogłoski „i”, „y” oraz spółgłoskę „j” oddano według obecnych reguł pisowni. Podwojone litery zastąpiono pojedynczymi. Wstawiono także, tam, gdzie jest to wymagane, litery diakrytyzowane. W podstawie źródłowej niektóre wyrazy były pisane rozdzielnie, podczas edycji zostały one połączone. W przypisach rzeczowych objaśniono trudniejsze terminy, jak również wymienione w dokumencie osoby. W edycji występują następujące skróty: X, X^a – ksiądz, księdza; J. – Jegomość; W^o – Wielmożny.

TEKSTY ŹRÓDŁOWE

1. Archiwum Diecezjalne we Włocławku (dalej: ADWł), Parafia Kokanin, A. par. Kokanin (1790-1844), sygn. 1.

Spisanie sprzętów kościelnych w Kokaninie roku 1790 dnia 8mego kwietnia po śmierci śp. X^a Mikołaja Kantorskiego⁹ plebana kokanińskiego w przytomności W^o J. Xiędza Macieja Karwackiego¹⁰, kanonika kaliskiego i Dziekana stawiszyńskiego.

⁷ Witold Kujawski, *Diecezja kujawsko-kaliska. Opracowanie historyczno-źródłoznawcze* (Włocławek: Wydawnictwo Duszpasterstwa Rolników, 2011), 505-508.

⁸ Janusz Tandecki, Krzysztof Kopiński, *Edytorstwo źródeł historycznych* (Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2014), 359-384.

⁹ Ks. Mikołaj Kantorski – co najmniej od 1750 r. proboszcz parafii w Kokaninie, wicedziekan dekanatu stawiszyńskiego, zmarł w 1790 r.

¹⁰ Ks. Maciej Karwacki – urodził się najprawdopodobniej w 1726 r., kanonik Kolegiaty NMP w Kaliszu, dziekan stawiszyński, od 1764 r. komendant parafii pw. Świętej Trójcy w Kucharkach, od 1768 r. do śmierci proboszcz parafii pw. Narodzenia NMP w Blizanowie. Zmarł 18 czerwca 1798 r., pochowany w Blizanowie.

Srebro

Monstrancja na kształt gwiazdy w promienie wyślacana z Melchizedechem, puszka jedna wewnątrz wyślacana, kielichy dwa, jeden stary, drugi nowy wewnątrz wyślacany jeszcze niekonsekrowany, pateny dwie srebrne, zewnątrz wyślacane, krzyż srebrny ręczny jeden, sukienka srebrna pozłocista w wielkim ołtarzu kamieniami czeskimi sadzona, firankami białymi materialnymi zasuwana, sztuka krzyżowa srebrna na kształt metalu zewnątrz pozłacana, naczynie do noszenia wiatyku do chorych w środku wyślacane. Wotów wszystkich srebrnych dwadzieścia cztery, z tymi dwoma, które są na wielkim ołtarzu zawieszane. Na baldachimie materialnym trzy tabliczki posrebrzane, na postumencie jedna blacha posrebrzana.

Cyna

Lichtarzy cynowych większych dziesięć, mniejszych cztery, naczynie do Olejów Świętych cynowe jedno, dzbanuszków cynowych do kwiatów cztery, nalewka jedna cynowa do wody.

Miedź

Kociołek w chrzcielnicy miedziany pobielany, drugi do wody święconej.

Apparat

Ornatów białych piękniejszych cztery, do jednego brakuje welum¹¹ na kielich i palki¹², i stuły jednej, podlejszych ornatów dwa, żółtego koloru jeden lamowany, zielony jeden bez rekwizytów, czerwony jeden, żałobny nowy jeden cum Requisite. Kapy białego koloru dwie, czarnego jedna, alby dwie, jedna rąbkowa, druga płócienna, komże płócienne dwie, komeszki dla chłopców dwie, humerałów¹³ dwa, pasków dwa, korporałów¹⁴ ośm, purifikaterzy¹⁵ bardzo podłych, brudnych 12, ręcznik w zakrystii jeden, ręczników małych u ołtarzy dwa podłych,

¹¹ Welon

¹² Palka – kwadratowy, usztywniony kawałek płótna, służący do nakrywania kielicha mszalnego w celu uchronienia Najświętszej Krwi przed zabrudzeniem.

¹³ Humerał – biała, prostokątna chusta z tkaniny lnianej będąca elementem stroju liturgicznego, okrywająca szyję i ramiona noszącego albę, zawiązywana na piersiach.

¹⁴ Korporał – parament liturgiczny w kształcie kwadratowego obrusu o boku ok. 50 cm, na którym umieszcza się Postacie eucharystyczne w czasie Mszy Świętej i w ramach kultu Eucharystii poza Mszą Świętą. Na korporale umieszcza się patenę z chlebem – Ciałem Pańskim i kielich w winem – Krwią Pańską podczas Mszy Świętej, kustodie oraz puszkę lub monstrancję podczas wy-stawienia Najświętszego Sakramentu. Służy też do obrzędu udzielania komunii poza Mszą Świętą oraz do wyłożenia tabernakulum.

¹⁵ Purifikaterz – biały, płócienny ręczniczek służący do wycierania kielicha w czasie Mszy Świętej i opróżnionej puszek z tabernakulum, w czasie puryfikacji, czyli oczyszczania naczyń liturgicznych (kielich, patena, puszka) używanych do sprawowania lub przechowywania Eucharystii.

obrusów na ołtarzach pięć, chustek sześć, firanków dwoje na ołtarzu wielkim Matki Boskiej, antepediów¹⁶ na płótnie malowanych w ramach trzy, antepediów kamlotowych koloru czerwonego dwa zielone jedno, fioletowe jedno. Falbana z płótnem czerwonym jedna, tuwalnie¹⁷ na ołtarzu jedna z koronką, druga z kwiatami nad brzegami czerwonymi, kawałek na trzy łokcie w paski płátka, fioletowego łokieć jeden, chorągiew małych cztery, wielkich dwie, lampa mosiężna jedna, trybularz¹⁸ mosiężny z łyżką blaszaną jeden, żelazo do pieczenia opłatków jedno, obraz do noszenia w procesjach, sukno czerwone jedno, czarne jedno, przykrycie na ołtarz jedno, opony postne 3, miseczka miedziana do chrzcielnicy, dzwonek jeden, przy zakrystii drugi, baldachim do noszenia w procesji jeden, mszały odświętny jeden, drugi nieużywany, rekwalny jeden, agenda jedna, ewangelika jedna, cyrkularz do Hostii i pudełko mosiężne do Hostii, pieczętka mosiężna kościelna jedna, pudełka blaszane z relikwiami trzy, biret sukieny jeden. Świec woskowych na ołtarzach sześć, małych przystawek cztery, kijów oblewanych woskiem 4, konkluzja kitajkowa¹⁹ siarczystego koloru jedna, poduszki z aksamitu czerwonego dwie.

Xiążki

Graduał²⁰ jeden, brewiarzy na pół zepsutych dwa, antyfonarz²¹ stary nadpsuty jeden, książek różnych szpargałów zdartych 6, lamp 12 szklanych, welonów na puszkę materialnych białego koloru dwa, z kwiatkami dwie.

Opisanie sprzętów w plebani

Stół jeden, ławki z poręczami dwie, kredens jeden, cyny sztuk dwanaście, garniec z pokrywą jeden, rurnica z rurami, kilomka kawałek na ścianie, wzipsz karmny jeden, pługi dwa z żelazami, wóz stary jeden, stołek jeden, radlice 2, kosa do trawy jedna, do sieczki jedna; suknia zwierzchnia jedna z półkamlecia, bet jeden, spodek jeden, poduszki trzy. Jęczmienia na górze skrzynia pełna wierzchowa ta, w której ma się znajdować jęczmienia dobrej miary wiertel²² 12, prócz tego wiertel jeden w sotowce średniaka [!] plebańskiego. Tatarki wiertel²² dwa, na gó-

¹⁶ Antepedium – bogato zdobione zakrycie lub zasłona zakrywająca podstawę stałego ołtarza.

¹⁷ Tuwalnia – pas materiału w rodzaju ręcznika; ręcznik, który ministranci trzymają przed przystępującymi do komunii.

¹⁸ Trybularz (łac. *turibulum*) – utensylium liturgiczne służące do okadzania w czasie obrzędów liturgicznych.

¹⁹ Cienka, jedwabna tkanina pochodzenia wschodniego o splocie płóciennym.

²⁰ Graduał – oficjalna księga zawierająca melodie chorałowe do zmiennych części Mszy św.

²¹ Antyfonarz – księga ze zbiorem śpiewów liturgicznych.

²² Wiertel – dawna jednostka miary stanowiąca czwartą część innej jednostki (objętości, długości, powierzchni); przedrozbiorowym wiertel²² warszawskim mierzono objętość ciał sypkich, mierzył ok. 30,15 l, wiertel gdański – ok. 13,68 l, wiertel pruski – ok. 13,9 l, natomiast wiertel pruski do mierzenia objętości cieczy – ok. 7,49 l.

rze skrzynie stare dwie, miedziak jeden, kłody od kapusty 3. Łóżko bez płótna jedno, barków oprawnych w żelazo dwoje, lin rzemiennych par dwie, naszennik żelazny jeden, uzdeczka jedna rzemienna, uzd rzemiennych 3. Siodło stare nadpsute jedno, oś stara jedna, koło stare zepsute jedno, tarcic na stajni sześć.

Inwentarz

Koni cztery, wołów robotnych pięć, wolec dwuroczny jeden, roczniak jeden, krów cztery, jałowica jedna, cieląt rocznych dwoje, owiec sztuk dziewięć, świni sztuk dziewięć, kur 12, kogut 1, kaczek 5, kaczor 1, gęsi 5, gąsior 1.

Inwentarza gruntowego nie ma nic więcej, tylko wołów dwa, świni dwie, owiec pięć.

2. ADWł, Akta arcybiskupów gnieźnieńskich, Wizytacje, sygn. 105.

Opis kościołów wakujących, czyli tych które z dawna bez własnych zostają plebanów w Dekanacie stawiszyńskim dystrykcie kaliskim roku 1801 dnia 1 septembris²³ podany.

Kokanin

Kościół w Kokaninie będącego jest kolatorką Wielmożna Pani Teodora z Malczewskich Przeuska²⁴ Miecznikowa Kaliska. Kościół ten nie ma własnego pasterza od lat siedmiu. Prowenta lubo ma nieco szczupłe, dostarczające jednak na utrzymanie plebana, byle sam siedział i gospodarstwo na siebie trzymał. Lecz opustoszałych budynków tak około plebani jako i własnej rezydencji swojej sam jest przyczyną X. Józef Starowicz²⁵, ponieważ odstąpił dobrowolnie swojego własnego beneficjum w Kokaninie, któremu przysiągł, a trzyma przez komendę beneficjum w Rychwale w dekanacie konińskim i tam siedzi. Role zaś plebańskie w Kokaninie dwór obsiewa i sprząta na siebie, a utrzymanie kapelana imieniem X^a Amanda Szultza²⁶ bernardyna z Kalisza. Kościół ten lubo drewniany, w stanie jednak dobrym zostaje, bo w roku zeszłym przez Wielmożną Kolatorkę, tak zewnątrz jako i wewnątrz znacznie wyreperowany, to jest w przyciesiach, wieży podmurowany, ogrodzeniem naokół cmentarza murowanym. Plebania zaś stajnie, obory, upadkiem grożą, niemniej i wszystkie inne budynki, oprócz jednej stodoły. Funduszu na reperację kościoła tego żadnego nie masz. Kościół ten, jeżeli mieć nie będzie swego własnego pasterza, ile że się z dwóch tylko wisów cała parochia składa, może być przyłączonym do Borkowa, gdyż tylko staj stąd 15.

²³ Pierwszego września.

²⁴ *Primo voto* Skaławska, żona Józefa Przeuskiego, generał-adiutanta Jego Królewskiej Mości, miecznika kaliskiego, właściciela Kokanina.

²⁵ Brak informacji.

²⁶ Brak informacji.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA ARCHIWALNE

Archiwum Diecezjalne we Włocławku

Parafia Kokanin, A. par. Kokanin (1790-1844), sygn. 1.
Akta arcybiskupów gnieźnieńskich, Wizytacje, sygn. 105.

OPRACOWANIA

Berger, Rupert. 1990. *Mały słownik liturgiczny*. Poznań: Wydawnictwo Polskiej Prowincji Dominikanów „W drodze”.

Chodyński, Adam. „Kokanin”, *Kaliskanin* 59, 60 (1891): 3.

Jabłońska-Ważny, Anna, Sławomir Przygodzki, Anna Roth, Jerzy Aleksander Splitt. 1998. *Z dziejów Gminy Żelazków*. Kalisz: Muzeum Okręgowe Ziemi Kaliskiej, Urząd Gminy Blizanów.

Kieling, Michał, Sławomir Kęszka, Jerzy Aleksander Splitt. 2016. *Diecezja kaliska. Parafie – kościoły – kaplice. Przeszłość i teraźniejszość. Opracowanie historyczno-źródłowe*. Kalisz: Kuria Diecezji Kaliskiej.

Kujawski, Witold. 2011. *Diecezja kujawsko-kaliska. Opracowanie historyczno-źródłoznawcze*. Włocławek: Wydawnictwo Duszpasterstwa Rolników.

Kujawski, Witold. 2018. *Parafie Diecezji włocławskiej. Okres kujawsko-kaliski 1818-1925*. Włocławek: Teologiczne Towarzystwo Naukowe Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku.

Małyшко, Stanisław. 2000. *Majątki wielkopolskie, t. 4, Powiat kaliski*. Szreniawa: Muzeum Narodowe Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego w Szreniawie.

Mikołajczyk, Marcin. „Kościół parafialny w Kokaninie w świetle spisów inwentarzowych z 1921, 1922, 1925, 1928, 1929 roku”, *Polonia Maior Orientalis. Studia z dziejów Wielkopolski Wschodniej* 6 (2019): 195-213.

Tandecki, Janusz, Krzysztof Kopiński. 2014. *Edytorstwo źródeł historycznych*. Warszawa: Wydawnictwo DiG.

KOŚCIÓŁ PARAFIALNY W KOKANINIE W ŚWIETLE SPISÓW I WIZYTACJI Z PRZEŁOMU XVIII I XIX STULECIA

STRESZCZENIE

Celem artykułu jest przedstawienie materiałów związanych z historią kościoła parafialnego w Kokaninie położonym nieopodal Kalisza. Materiały znajdują się w Archiwum Diecezjalnym we Włocławku i nigdy wcześniej nie były publikowane. Prezentowane dokumenty pochodzą z 1790 i 1801 r. i przedstawiają stan materialny parafii na przełomie XVIII i XIX wieku.

SŁOWA KLUCZOWE

Kokanin, kościół, parafia, spisy, wizytacje, inwentarze kościołów parafialnych

THE PARISH CHURCH IN KOKANIN IN THE LIGHT OF CENSUSES AND VISITATIONS AT THE TURN OF THE 18th AND 19th CENTURIES**ABSTRACT**

The aim of the article is to present materials related to the history of the parish church in Kokanin, located near Kalisz. The materials are located in the Diocesan Archives in Włocławek and have never been published before. The presented documents come from 1790 and 1801 and present the financial condition of the parish at the turn of the 18th and 19th centuries.

KEYWORDS

Kokanin, church, parish, lists, visitations, inventories of parish churches